

DOI: <https://doi.org/10.31318/978-966-7357-70-2-89>

Василь Купрійчук

*доктор наук з державного управління, професор,
завідувач Житомирської філії ГО «Національний інститут українознавства»
(Житомир, Україна)*

Vasyl Kupriichuk

*doctor of science in public administration, professor,
head of the Zhytomyr branch of the Public Organization "National Institute of Ukrainian Studies"
(Zhytomyr, Ukraine)*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7229-1749>

© Купрійчук В., 2025.

НАЦІОНАЛЬНА КУЛЬТУРА

Анотація. Проаналізовано процес становлення української національної культури, її специфіку та місце у світовому культурному процесі. Висвітлено відсутність системних узагальнюючих праць упродовж XIX – початку XX ст., причини неповноти культурного розвитку в умовах колоніального становища та роль наукових і культурних інституцій у формуванні історіографії. Акцентовано значення праці Івана Огієнка «Українська культура» як першої спроби цілісного узагальнення та наголошено на ролі духовної культури як провідного чинника розвитку суспільства. Зроблено висновок про необхідність поєднання національного і світового досвіду для удосконалення культурного процесу сучасної України.

Ключові слова: національна культура, українська культура, духовна культура, матеріальна культура, історіографія, Іван Огієнко, культурний процес.

Пошуки відповідей на питання: «Що таке українська культура?», «У чому її особність?», «Яке її місце у світовій культурі?» – важливий чинник національного самоусвідомлення українства. Комплексне дослідження цих проблем стало можливим лише у часи політичного втілення ідеї української державності. Але річ у тім, що українська культура майже не мала своїх наукових історій – узагальнених і синтетичних концепцій історії культури. Були капітальні праці з історії української літератури (О. Огоновського, М. Грушевського, М. Возняка, С. Єфремова тощо), з фольклористики (М. Драгоманова, І. Франка, Ф. Колесси, В. Гнатюка), з історії окремих галузей мистецтва, кілька узагальнюючих праць про окремі періоди українського мистецтва або коротких нарисів його загальної історії (В. Модзалевський «Украинское искусство» [1], Ф. Шміт «Мистецтво старої Руси-України» [2] та «Пам'ятки староруського мистецтва» тощо). Але праць, які

охоплювали б та інтерпретували всю національну культуру в цілості, у взаємодії всіх її ланок, – не було [7].

Причина полягала, напевно, не так у методологічній чи «суб'єктивній» невідповідності української науки, як в об'єктивних обставинах українського життя: відсутності наукових інституцій, які б зосереджували інтелектуальний потенціал і генерували відповідну роботу, нагромаджували джерельний матеріал; а головне – у самій неповноті соціально-культурної структури українського суспільства за умов колоніального становища, і відповідно, – неповноті структури української культури, в якій тривалий час переважали гуманітарні галузі та недостатньо були розвинені інші аспекти культури та культурного самоусвідомлення. Україна мало коли перебувала в стані оптимального (чи просто нормального) національно-культурного розвитку, більше ж – у стані боротьби за національно-культурне виживання, що протягом майже всього XIX ст. змушувало зосереджуватися на проблемах мови, літератури, школи, мистецтва, історичної самоідентифікації. Це впливало на теоретичну модель управління національною культурою та модель її історії. І хоч наприкінці XIX ст., особливо в перші десятиліття XX ст., ця «гуманітарна» модель була вже вочевидь завузькою, вихід за її межі та конструювання ширшої, адекватнішої відбувалися повільно. Крім того, завжди існувала небезпека розчинити історію культури в історії «загальній», переважно суспільно-політичній. Втім М. Грушевський у монографії «Культурно-національний рух на Україні в XVI – XVII віці» [2] уник цього, – можливо, тому, що широка культурна діяльність у цей період зосередила в собі енергію національно-консолідованого руху.

Якщо зазирнути за ширму сторічної давнини, то саме проголошення Української Народної Республіки (далі УНР) надзвичайно актуалізувало потребу в синтезі досягнень українського етносу в усьому історико-географічному обсязі його існування.

Не випадково саме 1918 року в Києві побачив світ перший загальний нарис розвитку і здобутків української культури – праця професора і міністра народної освіти УНР Івана Огієнка «Українська культура: Коротка історія культурного життя

українського народу» [3]. Це була перша спроба такого узагальнення з національних позицій. Попри свій популярний характер і адресованість до малообізнаної аудиторії вона подавала добре продуману загальну картину розвитку національної культури, бодай у схематичному окресленні. Науковий продукт підготовлено і видано в той час, коли зусилля свідомого українства були зосереджені на національному самоствердженні – політичному та культурному, коли треба було надати переконливості образу української культури в очах усього суспільства, аби він став чинником консолідації та мобілізації волі народу на боротьбу за власну державу. Тому автор послідовно і підкреслено обґрунтовує саме уявлення про українську культуру як цілком окрему, а не частину чи периферію російської; наголос зроблено на відмінності її від російської та на тих історичних обставинах, що гальмували її розвиток; багато уваги віддано фактам, що засвідчують антиукраїнську політику російських царів. Тому наукова праця набула виразного полемічного і «політизованого» на той час характеру і постала теоретико-методологічною базою для подальших консолідуючих напрацювань українських культурологів [6].

Поділяючи культуру на матеріальну і духовну, в жодному разі їх відмінності не можна перебільшувати хоча б тому, що предмети духовної культури завжди так чи інакше уречевлюють, матеріалізуються, а матеріальна культура несе в собі людську думку, досягнення людського духу. Саме матеріальна культура є результатом матеріальної діяльності людини, а духовна культура – результат духовної діяльності. Вона відображає досягнення, які показують рівень і глибину пізнання природи і суспільства, ширину світогляду, втілення в суспільне життя ідей і знань [4].

Духовна культура є вищим проявом і спрямовуючим чинником у системах цілісної людської культури, оскільки саме вона орієнтує, мотивує, формує, визначає, надає сенсу всім сферам діяльності людини, у тому числі сфері матеріального виробництва. Саме духовна культура сучасної європейської України має культивувати гуманність сутнісних сил людини – почуттів, розуму, волі, освітлюючи їх вищими духовними цінностями: добром, правдою, красою та любов'ю, яка є вищим проявом і реалізацією духовної людини.

Таким чином, культура – це не тільки виробництво речей та ідей в їх відірваності від людини, це виробництво самої людини, її чіткої конструктивної громадянської позиції у всьому багатстві та багатосторонності її суспільних зв'язків і відносин, у всій цілісності її суспільного буття. Безумовно, такий «генератор» високорозвинених членів суспільства людського капіталу є одним з визначальних чинників консолідації та інтеграції українського суспільства [5].

Висновки. Передумовою подальшого удосконалення та розвитку культурного процесу є комплексне використання історичних здобутків як теоретико-методологічного характеру, так і практики культурної політики українського суспільства. Нині, важливого значення набуває врахування і творчо-критичне поєднання світового і національного історичного досвіду розвитку культурної складової.

Список використаних джерел

1. Шміт Ф. Мистецтво старої Руси-України. / Ф. Шміт. – Харків., 1919.
2. Грушевський М. Культурно-національний рух на Україні в XVI–XVII віці : монографія / М. Грушевський. – К., 1912.
3. Огієнко Ів. Українська культура: Коротка історія культурного життя українського народу / Ів. Огієнко. – К., 1918.
4. Ситник П. К., Дербак А.П. Проблеми формування національної самосвідомості в Україні : Монографія, / П.К.Ситник, А.П.Дербак – К. : НІСД, 2004. – 226 с.
5. Соціальна і гуманітарна політика: підручник/ [авт.кол.: В.П.Трощинський, В.А.Скуратівський, М.В.Кравченко та ін.]; за заг.ред.Ю.В.Ковбасюка, В.П.Трощинського. – К.: НАДУ, 2016. – 792 с.
6. Купрійчук В. М. Гуманітарна політика українських урядів у добу національної революції (1917–1920 рр.) : монографія / В. М. Купрійчук. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2014. – 378 с.
7. Абрамович С. Культурологія : Навчальний посібник/ Семен Абрамович, Марія Тілло, Марія Чікарькова.; Київський нац. торговельно-екон. ун-т, Чернівецький торговельно-екон. ін-т. -К.: Кондор, 2005. -347 с.

National Culture

Abstract. *The process of formation of Ukrainian national culture, its specificity and place in the world cultural process are analyzed. The lack of comprehensive generalizing works throughout the 19th – early 20th centuries, the reasons for the incompleteness of cultural development under colonial conditions, and the role of scientific and cultural institutions in shaping historiography are highlighted. The importance of Ivan Ohienko's work "Ukrainian culture" as the first attempt at a holistic generalization is emphasized, and the role of spiritual culture as a leading factor in the development of society is emphasized. A conclusion was made about the need to combine national and world experience to improve the cultural process of modern Ukraine.*

Keywords: *national culture, Ukrainian culture, spiritual culture, material culture, historiography, Ivan Ohienko, cultural process.*
